
Dynamika utváření nových stran v České republice v letech 1996–2010: hledání možných příčin politického zemětřesení

SEÁN HANLEY*

University College London

Dynamics of New Party Formation in the Czech Republic 1996–2010: Looking for the Origins of a Political Earthquake

Abstract: The stable and closed nature of the party system and the failure of most new political parties were among the most salient features of Czech democracy over the past two decades. The results of the 2010 parliamentary elections seemed to mark a break with this pattern: support for two main parties slumped to historically low levels and two new parties, TOP 09 and Public Affairs (Věci veřejné), entered parliament. This article seeks to put the 'political earthquake' of 2010 into perspective by mapping the development of new parties in the Czech Republic over the past two decades and relating them to comparative literature and typologies of new party emergence. It concludes that, of the two successful new parties in 2010, Public Affairs was by far the more novel and important phenomenon.

Keywords: political parties, new parties, party system, Czech Republic.

Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2011, Vol. 47, No. 1: 115–136

1. Úvod: český stranický systém a rozvoj nových stran

Relativně stabilní a uzavřená povaha českého stranického systému byla v uplynulých dvou desetiletích jedním z charakteristických znaků české demokracie. Poté, co se systém v letech 1992–1996 upevnil, vyznačoval se stabilním modelem postaveným na trvalé parlamentní přítomnosti čtyř silných stran se „standardními“ politickými profily, které se relativně úspěšně integrovaly do západoevropských stranických rodin: Občanská demokratická strana (ODS), Česká strana sociálně demokratická (ČSSD), Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová (KDU-ČSL) a Komunistická strana Čech a Moravy (KSČM).¹ Česká politic-

* Veškerou korespondenci posílejte na adresu: Dr. Seán Hanley, University College London, Gower Street, WC1E 6BT London, United Kingdom, e-mail: s.hanley@ssees.ucl.ac.uk.

¹ Pro účely tohoto článku chápu stabilizaci stranického systému v úzkém smyslu jako organizační kontinuitu jisté množiny stran, které jsou hlavními politickými aktéry, a ponechávám stranou otázky týkající se vzorců soutěže či interakce mezi stranami, jakož i vztahy mezi stranami a voliči. Některé studie však naznačují, že v českém případě došlo k jisté stabilizaci i v této oblasti [Deegan-Krause 2006].

ká scéna byla sice do jisté míry poznamenána volební volatilitou, zdá se však, že šlo převážně o přesuny voličů mezi těmito čtyřmi zavedenými volebními aktéry, a nikoliv o volatilitu způsobenou úspěšným etablováním se nových soutěžících [Mainwaring et al. 2009; Powell, Tucker 2009].²

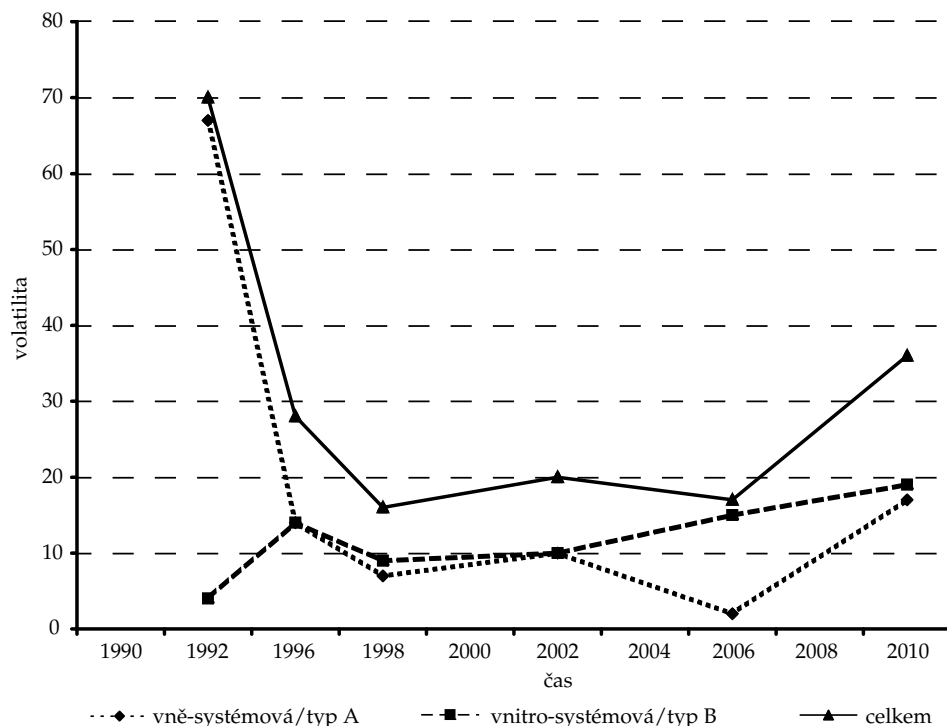
Částečnou výjimku z tohoto vzorce představovalo to, co bychom mohli nazvat „liberálním středem“ české politiky, v rámci něž vznikla řada malých tržně orientovaných stran s krátkodobou životností [Hanley 2010a; Deegan-Krause, Haughton 2010]; všechny se různými způsoby snažily spojit ekonomický liberalismus s otázkami týkajícími se kvality vládnutí, mezi něž patřily ekologie, decentralizace a rozvoj občanské společnosti. Vcelku se však český stranický systém jevil jako konsolidovaný a stabilní; bylo v něm jen málo prostoru, kde by se významné nové strany mohly objevit, a zdálo se, že jich je zapotřebí jen málo, pokud vůbec.

Výsledek parlamentních voleb v roce 2010 však těmito předpoklady otřásl. Nejenže se podpora obou hlavních stran propadla na historicky nejnižší úroveň – pro ODS to byl nejnižší zisk v parlamentních volbách vůbec a pro ČSSD nejhorší výsledek od roku 1992 –; jeden ze čtyř pilířů českého stranického systému, KDU-ČSL, z Poslanecké sněmovny vypadl zcela. V roce 2010 se navíc do parlamentu probíjela ne jedna, ale *dvě* nové strany, TOP 09 a Věci veřejné (VV), které dohromady získaly 26,7% odevzdaných hlasů. Jak ukazuje Deegan-Krauseovo [Deegan-Krause 2010] rozpracování výpočtů Powella a Tuckera (viz graf 1), bylo to poprvé, co se větší čistý počet českých voličů přesunul od etablovaných stran k novým a nejednalo se o pouhou přelétavost mezi etablovanými stranami. Převládající pocit, že výsledky voleb byly náhlou, neočekávanou a šokující změnou, shrnul prezident Klaus následujícími slovy: „Volby jsou politickým zemětřesením. Dá se říci, že nezůstal kámen na kameni.“ [Balšínek, Kolář 2010]

I když dramatický volební průlom TOP 09 a VV v roce 2010 může opravdu ve vývoji českého stranického systému představovat bod zlomu, o blesk z čistého nebe se pravděpodobně tak docela nejedná. Nové strany jsou trvalým, byť okrajovým rysem českého stranického systému již mnoho let. Není zřejmé, zda je úspěch TOP 09 a VV bezprecedentní pouze, co se týče *úrovně* volební podpory, či zda lze jako rozchod s minulostí chápat rovněž model jejich vzniku a *typ* nové strany, jenž představují. Účelem tohoto článku je uvést „politické zemětřesení“ roku 2010 do správné perspektivy zmapováním nových stran v České republice v uplynulých dvou desetiletích a jejich konfrontací se srovnávací literaturou na toto téma.

² Autoři, kteří měří a srovnávají vnitro- a vněsystémovou volatilitu (tj. posuny ve volební podpoře od zavedených stran k novým vyzývatelům), docházejí k závěru, že *obě* formy volatility byly v této zemi v letech 1996–2006 z hlediska mezinárodního kontextu vysoké [Mainwaring et al. 2009], ve srovnání s ostatními státy střední a východní Evropy však nízké [Powell, Tucker 2009]. Powell a Tucker rovněž shledali, že podpora nových českých stran (tak, jak je oni definují) v každých parlamentních volbách v letech 1996–2006 klesla.

Graf 1. Volatilita v České republice během času podle typu

Zdroj: převzato od Kevina Deegana-Krauseho, www.pozorblog.com.

2. Nové strany v komparativní perspektivě

2.1 „Skutečně nové strany“

Ačkoliv je pojem „nové“ či „skutečně nové“ strany empiricky nezbytný k měření stability stranického systému a změn, které v něm probíhají, je v mnoha ohledech problematický. Dřívější literatura na toto téma zastávala názor, že „nepůvodní“ strany, které nebyly přítomny ve formativní fázi stranického systému, by měly být považovány za „nové“ [Harmel 1985: 406], a to za podmínky, že se ucházely o volený úřad a nejednalo se o aliance existujících stran či existující strany pod změněnými jmény [Harmel, Robertson 1985: 519, pozn. 3]. Pozdější autoři [např. Hug 2001: 13–14; viz též Krouwel, Bosch 2004], však definovali „skutečně nové strany“ přísněji, totiž jako ty, které poprvé soutěží v celostátních volbách, přičemž byla opět vyloučena uskupení, jež vznikla reorganizací, spojením či koalici existujících stran.

Mnozí z autorů, kteří analyzují nové strany ve střední a východní Evropě po roce 1989 [např. Tavits 2008], tuto definici zachovali. Jiní ji však pozměnili tak, aby vzala v potaz povahu stranických organizací, která je v tomto regionu proměnlivější, stejně jako skutečnost, že kontinuita a diskontinuita stranických elit má často větší výpovědní hodnotu než kontinuita a diskontinuita stranických organizací. Například Sikk [2005: 399] požadoval, aby „skutečně nové strany“ nejenže nebyly koalice či spojené či přejmenované formace, nýbrž aby též měly „originální název a strukturu a aby mezi jejich nejdůležitějšími členy nebyly žádné význačné postavy stávající demokratické politiky“ [Sikk 2005: 399].³ Sikk však v souladu se svým pojetím středoevropských stranických systémů jako (potenciálních) kartelů počítá mezi „nové“ i stabilní mimoparlamentní uskupení, i když se neúčastní voleb poprvé. Powell a Tucker [Powell, Tucker 2009] postupují obdobně.⁴ Tyto definiční problémy přinášejí důležité otázky: jak přesně bychom měli chápat „nové“ strany, ale i „normální“, etablovaný stav stranických systémů, pro něž jsou tyto „nové“ strany výzvou? Měli bychom nové strany chápat v zásadě jako nové uchazeče, kteří pravidelně narušují rovnováhu dynamických, leč stabilních volebních trhů (jak to předpokládají definice postavené na západoevropské poválečné zkušenosti, například Hugova)? Nebo bychom měli jako normální stranický systém chápat i takový, v němž to neustále „víří“ – což je bližší zkušenosti střední a východní Evropy – a kde se včerejší úspěšní „noví“ soutěžící stávají dnešními „zavedenými“ stranami a čelí okamžitě novým vyzývatelům?

2.2 Typologie nových stran

Lucardie v jednom klíčovém článku [Lucardie 2000] kategorizuje nové strany v západní Evropě dle původu a role, kterou si zvolily, do tří typů: *mluvčí* (*prolocutor*), reprezentující opomíjené či nereprezentované zájmy; *očišťovatelé* (*purifiers*), kteří se snaží vyjádřit existující stranické tradice principiálnějšími a autentičtějšími formami; a *proroci* (*prophets*), již do stranické soutěže vnášejí skutečně nová ideologická témata. Sikk [2005, 2010] však postuluje existenci dalšího typu nové strany, již schází jakákoliv jasná konvenční ideologie či volba klientely, a je namísto toho poháněna vágním „projektem novosti“. Podobné stranické projekty, jež v zemích střední a východní Evropy často nalézáme (nikoliv však pouze tam), slibují „... očištění politického života země, například od korupce, přičemž ovšem zůstávají v ideologickém mainstreamu a nejsou antisystémové“ [Sikk

³ Sikkova druhá podmínka tak vylučuje z kategorie „skutečně nových stran“ nejen formace, které vznikly rozštěpením existujících stran, ale i uskupení, v nichž participují „bývalí premiéři“ či „významný podíl ministrů a poslanců“ [Sikk 2005: 399].

⁴ Powell a Tucker [Powell, Tucker 2009] definují jako „nová“ ta uskupení, která nově obdrží dvě procenta hlasů po prvních či druhých svobodných volbách, a kategorie tedy zahrnuje jak strany, které během rané fáze utváření stranického systému neexistovaly, tak stabilní malé strany.

Tabulka 1. Sikkova typologie politických apelů nových stran

Zaujímá strana místo již získané etablovanou stranou?			
		+	–
Ideologická motivace	silná	očišťovatelé	proroci
	slabá	projekt „novosti“	mluvčí

Zdroj: Sikk [2010, v tisku].

2010].⁵ Jak ukazuje tabulka 1, Sikk následně integruje čtyři typy apelů nových stran do dvojrozměrné typologie, jež je v jedné ose definována mírou ideologičnosti těchto apelů a v druhé mírou, v níž se překrývají s etablovanými stranami.

3. Vznik nových stran v České republice

3.1 Identifikace nových českých stran

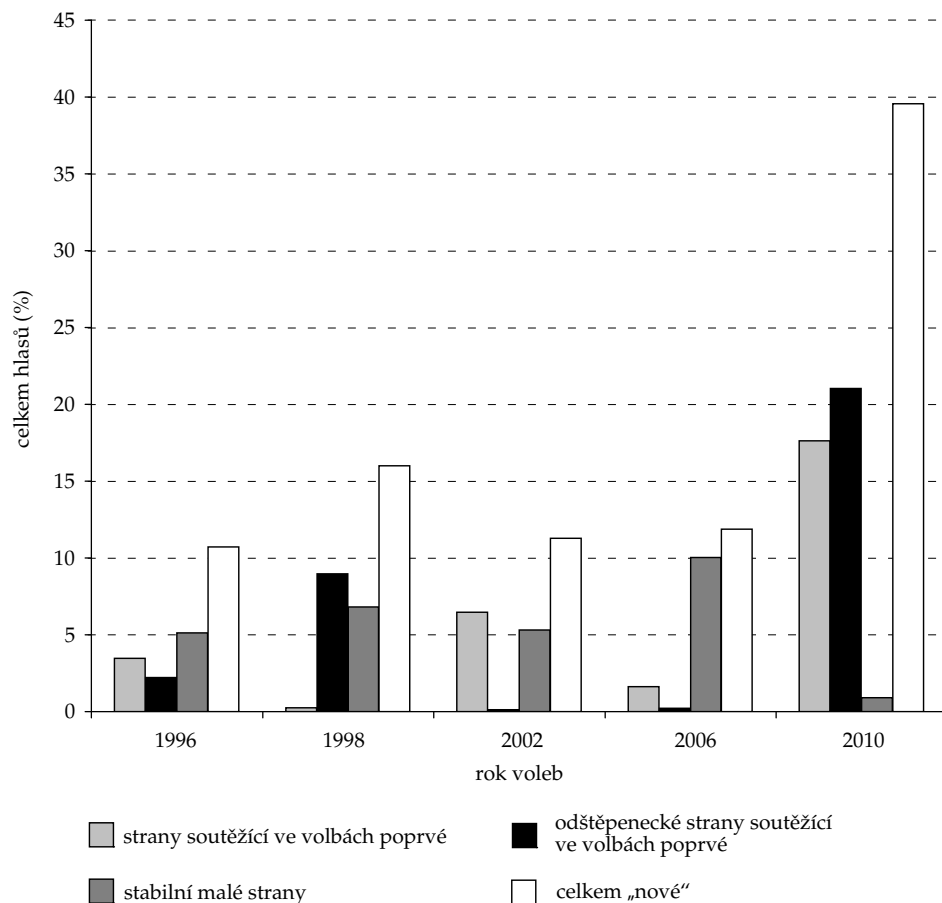
Díky bohatství dat o českých politických stranách je identifikace a kategorizace nových stran vcelku přímočará. Složitější otázkou však je – a týká se to jak českého případu, tak výzkumu vzniku nových stran ve střední a východní Evropě obecně –, *kdy* bychom měli stranický systém považovat za utvořený a které strany bychom měli považovat za „etablované“: tedy kde je ona základní čára, ve vztahu k níž bychom měli vznik nových stran mapovat. Konkrétněji: musíme se zamyslet nad tím, zda bychom měli chápat první postkomunistické volby tak, že „zakládají“ stranický systém, či připustit delší formativní období, v němž se etablované strany konsolidovaly. Vzhledem k tomu, že jsou „zakladatelské volby“ široce chápány jako referenda o změně režimu a rovněž vzhledem k jasně přechodové povaze nestranického Občanského fóra, jež volbám v roce 1990 dominovalo, беру takové formativní období v úvahu a vymezuji je lety 1990–1992.⁶ Klasifikuji tedy české politické strany v šesti parlamentních volbách od roku 1996 následovně: volby v roce 1992 jsou onou základní čarou, která nám umožňuje rozpoznat „etablované“ strany,⁷ a provádím dva soubory klasifikací: jeden je založen na původu nových stran, druhý na povaze jejich politických apelů.

⁵ Jiní autoři popisují zhruba stejný jev pomocí termínů „centristický populismus“ [Učeň, Gyárfášová, Krivý 2005; Učeň 2007] či „strany ctnosti“ [Demker 2008].

⁶ Restriktivnější názor by konstatoval, že se český stranický systém utvořil v letech 1990–1996, kdy se Česká strana sociálně demokratická (ČSSD) etablovala v parlamentu jako hlavní strana levého středu. Jsem však toho názoru, že se utváření stranického systému završilo dříve, neboť statut ČSSD byl evidentní již v letech 1994–1995.

⁷ Klasifikací Strany zelených (SZ) a Národních socialistů jako mimoparlamentních stran se od tohoto vymezení mírně odlišuji. Ačkoliv byly obě strany reprezentovány již v českém

Graf 2. Hlasy pro nové strany ve volbách do Poslanecké sněmovny dle typů

Zdroj: Vlastní výpočty autora podle dat SÚ <http://www.volby.cz/>.

Nové strany nejprve identifikují a kategorizují pomocí třech klíčových pojmů „novosti“, jež nalézáme v definicích srovnávací literatury:⁸ 1) strany, které prvně soutěží ve volbách; 2) strany, které se odštěpily od zavedených stran (či

(a československém) parlamentu v roce 1992, získaly toto zastoupení díky krátkodobé *ad hoc* koalici (Liberálně sociální unie) a zjevně ani jedna neměla dostatečnou podporu na to, aby překročila 5% klauzuli samostatně.

⁸ Sikk považuje za „nové“ strany ty, které prvně soutěží ve volbách, a mimoparlamentní strany, Tavits sem řadí nové soutěžící a odštěpené formace.

byly do značné míry založeny odštěpenými elitami); a 3) stabilní malé strany, které se již dříve účastnily voleb, nikdy však samostatně nezískaly parlamentní zastoupení. Přehled podpory „nových“ parlamentních stran v České republice je uveden v grafu 2. Úplnou klasifikaci „nových“ stran a volební zisky lze nalézt v příloze publikované na autorově webu.⁹

3.2 Vývojové vzorce nových českých stran

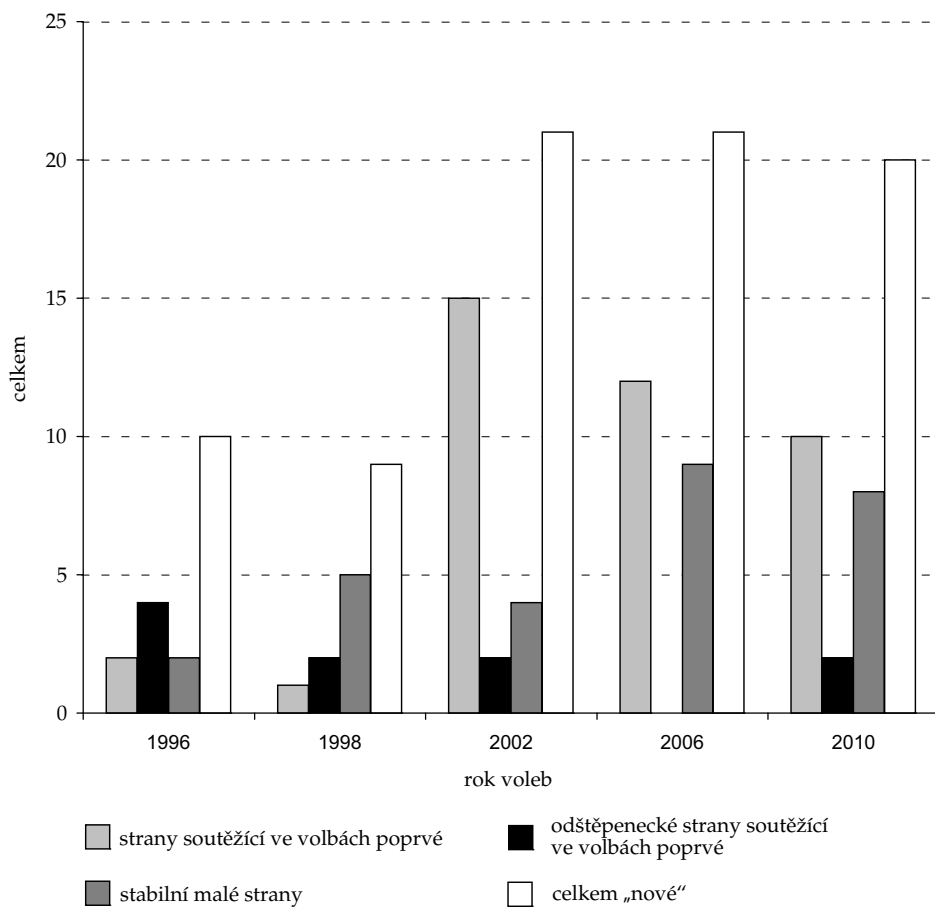
Podíváme-li se nejprve na „nové“ strany podle jejich původu, graf 2 ukazuje, že celková volební podpora pro „nové“ české politické strany všech typů je v zásadě 11–12 %. Výjimky tvoří rok 1998, kdy do parlamentu vstoupila Unie svobody, a „zemětřesení“ ve volbách v roce 2010. Jednotlivé volby se však značně liší co do míry relativní podpory různým *typům* nových stran a jasných trendů je zde jen málo. Grafy 3 a 4 ukazují, že počet nových soutěžících v roce 2002 výrazně vzrostl, a i když od té doby o něco poklesl, udržuje se na relativně vysoké úrovni, což naznačuje, že utváření nových stran se stalo pro politické „podnikatele“ (*political entrepreneurs*) atraktivní strategií.

Za druhé, v porovnání s ostatními typy nových stran jsou odštěpenecké formace v české politice relativně vzácné a jejich počet se po počáteční stabilizaci českého stranického systému rychle snížil. Graf 3 ukazuje, že po roce 1996 lze identifikovat pouze šest odštěpeneckých stran, což nasvědčuje tomu, že přinejmenším co se týče formální organizace, se etablované a malé strany vyznačují vysokou mírou kontinuity a stability. Pokud se však odštěpenecké strany utvoří, jako tomu bylo v následujících případech: Unie svobody, založená v roce 1998 politiky, kteří opustili ODS; TOP 09 založená bývalými křesťanskými demokraty v roce 2009; a v menší míře i u Strany práv občanů – Zemanovci, založené v roce 2009 bývalým sociálnědemokratickým předsedou vlády Milošem Zemanem a bývalými špičkami sociálních demokratů, pak tyto strany často dosahují okamžitého volebního úspěchu.

Za třetí – a tento poznatek vychází z předchozího – je zřejmé, že zdroje a politické zkušenosti jsou pro úspěch důležitější než pouhá novost, totiž skutečnost, že daná strana se volební soutěže účastní poprvé. V období vymezeném pěticí voleb let 1996–2010 se stabilním malým stranám daří lépe než novým soutěžícím (byť zde bylo skóre těsné), přičemž strany s bohatšími zdroji překonaly obě předchozí kategorie. Spojíme-li údaje o ziscích stran během těchto pěti voleb dohromady, vidíme, že strany prvně soutěžící ve volbách obdržely průměrně 0,73 % hlasů, stabilní malé strany 0,85 % hlasů a odštěpenecké formace 4,53 % hlasů. Hodnoty mediánu nových stranických typů, které berou v potaz vliv několika netypicky úspěšných nových stran lépe než průměr, nám rýsují obdobný obrázek: medián nově soutěžících stran je 0,2 %, u stabilních malých stran má hodno-

⁹ Viz <http://www.ssees.ucl.ac.uk/prospect/hanley.pdf>.

Graf 3. Počet nových stran soutěžících ve volbách do Poslanecké sněmovny

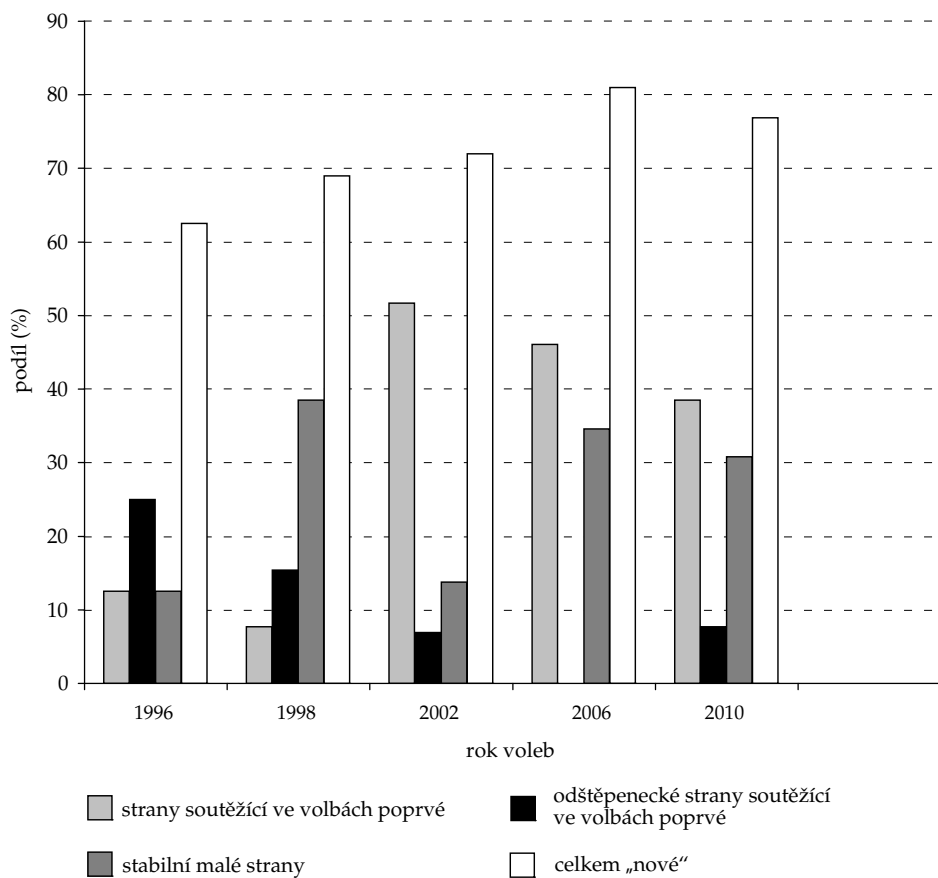

Zdroj: Vlastní výpočty autora podle dat SÚ <http://www.volby.cz/>.

tu 0,29% a u odštěpených stran dosahuje 1,4%. Lze to vyjádřit i jinak: pouze 8,5% nových soutěžících získalo 1,5 a více procent hlasů, což je v současnosti hranice, od níž stát přispívá na volební výdaje, kdežto kandidátky stabilních malých stran byly úspěšné v 17,2% případů. Tři ze sedmi odštěpených stran, tj. celých 42,9%, dosáhlo na státní příspěvek.

Tyto údaje naznačují, že přinejmenším v českém kontextu se v jakémkoliv vzájemném porovnání výhod čistě „novosti“ na straně jedné a uznání, kredibility a dovedností, jež nabízejí existující organizace a „recyklace“ zkušených politiků na straně druhé, ručička vah silně sklání ke druhé variantě. Posiluje se tím

Graf 4. Podíl nových stran na celkovém počtu aktérů soutěžících ve volbách do Poslanecké sněmovny

Zdroj: Vlastní výpočty autora podle dat SÚ <http://www.volby.cz/>.

i argument, který říká, že by bylo nejlépe „novost“ chápat spíše jako politický či programový *projekt*, než jako něco, co by bylo založené v objektivnějším měření statutu nováčka či outsidera. Velmi omezená výhoda, které se těší stabilní malé strany nad novými soutěžícími, navíc zdůrazňuje, jak silně bylo prostředí českého stranického systému pro vytrvalé mimoparlamentní strany historicky nepřátelské, a naznačuje, že politickým podnikatelům trpícím nedostatkem zdrojů přináší dlouhá a pomalá strategie budování strany od píky jen velmi malé dividendy.

3.3 Politické apely nových českých stran

Pokud se pokusíme „nové“ strany v České republice kategorizovat podle jejich politických apelů pomocí Sikkova dvojrozměrného přepracování Lucardieho typologie, pak uvidíme (viz tabulku 2), že volebně jsou zdaleka nejpodstatnější „očišťovatelé“ středu či pravého středu, kteří se snaží nabídnout konzervativní či liberálně konzervativní ideologii etablovaných českých stran pravého středu ve zlepšené či reformované podobě. Tři hlavní pravostředové „očišťovatelské“ strany byly Demokratická unie (DEU), Unie svobody (US) a TOP 09. Apely těchto stran se zaměřovaly na témata zjevně se týkající kvality vlády, např. rozvoj občanské společnosti a etiku veřejného života, a – jako všechny nové strany – zdůrazňovaly, že nejsou součástí establishmentu, a to zejména v soutěži se zavedenými stranami, údajně zatíženými názory zděděnými z komunistické minulosti, jejichž reformní projekty prý uvázly v bahně korupce.¹⁰ Všechny tři strany se však snažily prezentovat primárně jako mainstreamová pravostředová uskupení, nabízející opravdovější formy konzervatismu či liberálního konzervatismu než zavedené strany jako ODS či KDU-ČSL, jako uskupení, která by dokázala napravit selhání etablovaných stran v úsilí o proměnu České republiky v moderní tržní společnost západoevropského střihu [Pšeja, Mareš 2005]. Asi nepřekvapí, že dva nejúspěšnější „očišťovatelé“ (US a TOP 09) byli zároveň odštěpeneckými stranami disponujícími relativně bohatými zdroji a že jejich zakladatelé a lídři byli lídři etablovaných stran.

Na levici či levém středu se významné „očišťovatelské“ strany s novou formou komunistického či sociálnědemokratického projektu neobjevily, což je zajímavé. Jediné politické formace na levici, o nichž by se dalo říct, že do této kategorie spadají, byly malé a neúspěšné strany založené v polovině 90. let reformními komunisty, Levý blok (LB) a Strana demokratické levice (SDL), které se pokoušely nabídnout alternativu konvenční sociální demokracii a ortodoxní komunistické pozici zastávané KSČM, a to v podobě „demokratického socialismu“.¹¹ Tato nerovnováha v nabídce „očišťovatelských stran“ může být odrazem skutečnosti, že na české levici jsou přítomny *dvě* etablované strany.

V relativně nedávno konsolidovaném stranickém systému asi nepřekvapí, že mezi novými českými stranami lze nalézt jen málo jednoznačných příkladů „prorockých“ stran, nabízejících ideologická témata zřetelně odlišná od těch, která prezentují etablované strany. Mezi nové české strany, které lze nejspíše považovat za „proroky“, patří Strana zelených (SZ), malé radikálně pravicové „republikánské“ skupiny, jež se objevily po rozpadu parlamentního extrémně pravicového Sdružení pro republiku – Republikánské strany Československa (SPR-RSČ) v roce

¹⁰ US i TOP 09 se snažily vnuknout svým politickým prezentacím novost a čerstvost a zavedly některé menší inovace v oblasti organizace, např. přiznáním role stoupenců ve stanovách strany.

¹¹ Tak jako význační pravostředoví „očišťovatelé“, i LB a SDL byly odštěpenecké strany, založené špičkami KSČM.

1998 [Mareš 2005a], včetně Dělnické strany sociální spravedlnosti (DSSS), jež se účastnila volebního klání v roce 2010, a jistá euroskeptická uskupení. Extrémně pravicová „republikánská“ uskupení včetně SPR-RSČ a jejich následníků byla zřetelně mluvčími vyhraněných radikálně pravicových populistických ideologií hájících zájmy „domorodých“ Čechů [Mareš 2003: 207–210, 221–224; Hanley 2010b].

¹² Klasifikovat apel Občanského hnutí – Svobodných demokratů (OH-SD), které vzniklo po rozpadu Občanského fóra v roce 1991 a do roku 1996 se stalo malou stranou, je rovněž obtížné. Politiky OH-SD se překrývaly s politikami pravostředových „očisťovatelů“ a snahy hnutí prezentovat se jako součást zřetelné evropské liberální stranické rodiny, včetně neuváženého spojení s „historickou“ Liberální stranou národně sociální v 1996 naznačují, že bychom ji mohli zařadit mezi „prorocké“ strany. Role významné vládní strany, kterou OH zastávalo v letech 1991–1992, a přední postavení mnoha jejích lídrů v přechodu k demokracii však problematičnost tohoto zařazení podtrhují.

125

příkladem takového euroskeptického „proroka“ je Suverenita, založená v roce 2009 bývalou hlasatelkou a nezávislou poslankyní Evropského parlamentu Janou Bobošíkovou.¹⁴

Strany „mluvčích“, které se snaží reprezentovat opomíjené zájmy či problémy, tvoří v nabídce českých „nových“ stran slabý prvek se sestupnou tendencí. Nejzřejmějším příkladem takového uskupení byli Důchodci za životní jistoty (DŽJ), kteří vznikli jako malá strana v roce 1992 a udrželi se jako mimoparlamentní strana – dařilo se jim totiž překonávat 3% klauzuli opravňující k získání každoročního státního příspěvku – ve dvou následujících parlamentních volbách. Po volebním neúspěchu v roce 2002 se však strana zhroutila [Kopeček 2005b]. Dalším vytrvalým typem „mluvčích“ byly moravské regionalistické strany, které usilovaly o autonomii a posílení prestiže a statutu historických zemí Moravy a Slezska. Ačkoliv zpočátku dosahovaly ve volbách značného úspěchu a v letech 1990–1996 se těšily parlamentnímu zastoupení, od té doby upadly a lze je nyní zařadit mezi stabilní malé strany [Mareš, Strmiska 2005].

Uskupení spadající pod kategorii „projekt novosti“ soutěží s etablovanými stranami prostřednictvím vágních (ne však extremistických) slibů změny, zamířených proti establishmentu a představují, zdá se, dynamičtější a relativně úspěšnější typ nových stran v České republice. První skupinou, která sem patří, jsou skupiny takzvaných nestranických nezávislých. Uskupení nezávislých s místní základnou patří mezi trvalé rysy české volební krajiny na substátní úrovni a na celostátní úrovni se někdy spojují do malých stran [Mareš 2005b]. Z hlediska volebních úspěchů bylo nejdůležitější uskupení *Nezávislí*, které se vyvinulo do Nezávislých demokratů (NEZ) pod vedením bývalého ředitele TV Nova, Vladimíra Železného, jež získalo v roce 2004 dvě křesla v Evropském parlamentu, a Sdružení nezávislých (SNK). Ačkoliv tato uskupení čerpají z osvědčených českých tradic lokalismu a nestranického angažmá, náleží zároveň zjevně do Sikkovy kategorie „projektu novosti“, neboť spojují názory nevybočující z hlavního proudu s vágní rétorikou změny a obnovy, která se staví proti establishmentu a proti politice.¹⁵ Na rozdíl od „projektů novosti“, které Sikk identifikoval v kontextu pobaltských zemí, demonstrují tyto skupiny svou novost méně tím, že by si nárokovaly čistě outsiderský status, jako spíše tím, že zdůrazňují potřebu vnést do stranické politiky na celostátní úrovni odborné znalosti nepodmíněné ideologií, jakož i přístupy a elity ze sfér zahrnujících byznys, vzdělávání a místní politiku.

¹⁴ Formálně se uskupení jeví jako koalice stran Politika 21, založené Bobošíkovou v roce 2006, a nepatrné Strany zdravého rozumu (SZR). Ačkoliv SZR soutěžila ve volbách do Poslanecké sněmovny v letech 2002 a 2006, klasifikuji Suverenitu v roce 2010 jako nového soutěžícího, a to z toho důvodu, že impuls a vedení jí zcela jistě dodalo uskupení Bobošíkové.

¹⁵ Začlenění nezávislých a údajných představitelů občanské společnosti je typické i pro ostatní typy „nových“ stran. Například Strana zelených nabídla v roce 2002 na své kandidátce místa signatářům Brandýské iniciativy a Unie svobody nominovala jako své kandidáty neangažované akademiky a podnikatele.

Jak prohlásil Schedler [1997], prosazuje-li někdo tento způsob „kolonizace“ politické sféry, jedná se o slabou formu antipolitického apelu proti establishmentu.

Stranou, která nejlépe zapadá do kategorie „projektu novosti“, jsou Věci veřejné (VV) vedené bývalým investigativním reportérem Radkem Johnem. V druhé polovině roku 2009 se strana vynořila z politické bezvýznamnosti, vznesla se na vlně podpory a v červnu 2010 vstoupila do parlamentu s více než 10 % hlasů. I když mělo toto uskupení v době svého vzniku v roce 2002 pražskou základnu a jeho aktivity byly víceméně omezeny na městskou politiku, vyhnuly se VV nezávislým a lokalistickým apelům, které jsou pro regionální strany typické, ve prospěch vágního, přesto však jasně programatického postoje, jenž zdůrazňuje boj proti korupci, přímou demokracii, reformu a obnovu. Tato témata byla a jsou klasickými stavebními kameny, jichž strany „projektu novosti“ užívají v pobaltských zemích i jinde ve střední a východní Evropě [Sikk 2009, 2010]. Mimo to, že Věci veřejné angažovaly v roce 2009 známou nestranickou veřejnou osobnost – již John je – jako lídra, snažilo se toto hnutí vystupovat jako nové a otevřené také tím, že se pustilo do radikálních organizačních změn; umožnilo například svým registrovaným stoupencům, aby hlasovali o politice strany v pravidelných on-line referendech, a ve své štedře dotované reklamní kampani propagovalo kandidaturu vzdělaných žen [Lauder 2010]. Další, méně důležitou stranou, o níž se dá pravděpodobně říci, že zapadá do kategorie „projektu novosti“, je Strana práv občanů – Zemanovci (SPOZ). Ačkoliv prosazuje ekonomickou politiku levého středu, tato strana silně zdůrazňuje potřebu „změnit politiku“, reprezentovat politicky nespokojené občany a bojovat s korupcí zavedením prvků přímé demokracie, jako jsou referenda a přímé volba starostů a hejtmánů [SPOZ n.d.].

3.4 Proměna apelů nových stran

Pokud ne většina, pak tedy mnoho „nových“ stran v České republice směšuje prvky apelů čtyř ideálních typů nových stran a v některých případech se tyto prvky překrývají. V některých případech lze říci, že strany během svého vývoje přecházejí od jednoho typu apelu k druhému. Například v roce 2002, když bylo Sdružení nezávislých (SNK) nestranickou aliancí místních politiků, bylo možné je z důvodů uvedených výše zařadit mezi „projekty novosti“. Avšak po úspěšné volební koalici s Evropskými demokraty (ED), která získala ve volbách do Evropského parlamentu v roce 2004 11 % hlasů, a následném spojení SNK a ED pod vedením bývalého čelního politika ODS a někdejšího ministra zahraničí Josefa Zieleniece, zaujala strana ve své programatice konvenční postoj proevropského tržního liberalismu, jenž je typický pro „očisťovatelské“ strany pravého středu.

Je však pozoruhodné, že v kontextu stranického systému, který nacházíme v České republice, totiž v systému se stabilní programatikou a jednou dominantní spornou otázkou socioekonomického charakteru [Deegan-Krause 2006], jsou nejuspěšnější nové strany „očisťvatelé“. Navíc i nové strany, jejichž politický apel

je odlišného typu, inklinují ke kategorii „očišťovatelů“; nepokoušejí se o etablování nových ideologických pozic (jak to činí „proroci“), ani se zcela nespolehají na radikální „projekty novosti“ a s nimi spjatou rétoriku obnovy, která je silně zaměřena proti establishmentu. I nedávno utvořené strany spadající do kategorie „projektu novosti“, jako jsou VV či SPOZ, se spolehají na dobře známé programatické prvky levice a pravice. V případě VV to byly tržní politiky ve zdravotnictví a zákaz vstupu bývalých členů komunistické strany do VV, u SPOZ se jednalo o požadavek ekonomického stimulu v podobě veřejných výdajů.

4. Proměna logiky utváření nových stran

Ve způsobech, jimiž nové strany mobilizovaly zdroje a řešily problémy kolektivního jednání, lze vysledovat jisté paralelní trendy. V uplynulém desetiletí bylo v České republice utvořeno jen málo stran způsobem, který byl obvyklý dříve, tj. jako plnohodnotné celostátní projekty. V 90. letech tak například vznikly Hnutí za samosprávnou demokracii – Společnost pro Moravu a Slezsko (HSD-SMS), Důchodci za životní jistoty (DŽJ), Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa (SPR-RSČ) či Demokratická unie (DEU). Čím dál více úspěšných nových stran prochází nyní delším inkubačním obdobím, kdy shromažďují zdroje; v Hugově terminologii [Hug 2001: 14–15] se jedná o „potenciální strany“. V této fázi strany buď angažují soudržnou elitu s celostátním kreditem, nebo si budují organizační strukturu a kredibilitu na místní úrovni: jejich uskupení jsou utvářena v komunální či regionální politice takříkajíc od píky. V některých případech byly použity obě strategie zároveň nebo v rychlém sledu.

Například TOP 09 se objevila v roce 2009 jako klasická odštěpenecká strana založená na elitních sítích křesťansko-demokratických politiků a podnikatelů, svedených dohromady bývalým lídrem KDU-ČSL Miroslavem Kalouskem. Strana se však rychle snažila získat kredit podniku vybudovaného „zdola“, a to tak, že utvořila alianci s hnutím Starostové a nezávislí, které vyvstalo ze spojení úspěšných nezávislých uskupení po krajských volbách v roce 2008 [Starostové a nezávislí 2009]. Ke stejnému sledu událostí došlo v případě Věcí veřejných, které vznikly jako pražská komunální strana, ale následně se snažily získat zkušené politiky a známé veřejné osobnosti, a posílit tak své celostátní vedení, což je nejvíce patrné v postavě nynějšího předsedy, bývalého investigativního novináře a televizního moderátora Radka Johna.¹⁶ Tyto dva modely budování „předstrany“ zhruba odpovídají klasickému rozdělení, jež učinil Panebianco [1988: 50] mezi utvářením stran shora dolů prostřednictvím „teritoriální penetrace“ a utvářením stran horizontální „teritoriální difúzí“, kdy „... místní elity budují stranické organizace, jež jsou integrovány až později“.

¹⁶ Podobně je ospravedlňováno i spojení Politiky 21 a Strany zdravého rozumu (SZR) v Suverenitě, ačkoliv k tvrzení, že SZR má silnou organizační strukturu zbudovanou zdola, nelze snést skoro žádné důkazy [Suverenita n.d.].

Dalším prvkem v utváření nových stran, který je v českém případě zvlášť nápadný, ale srovnávací literaturou není plně vystižen, je role malých místních stran a stabilních mimoparlamentních uskupení, sloužících jako institucionální skořápky, kterých je možné se zmocnit; outsideri, kteří takto vstupují do politické sféry, je následně znovu „spouštějí na vodu“. Například Strana zelených (SZ) byla po mnoho let zmírající silou s minimem vazeb na environmentální aktivisty a nevýrazným programem nesystematicky pojaté ochrany životního prostředí, požadavků, aby vládlo právo a pořádek, někdy neliberálních, a silnějšího sociálního státu. Teprve až když ekologové a aktivisté sociálního hnutí učili vědomé rozhodnutí masově do strany vstoupit a vzít její vedení do svých rukou, získala strana zřetelně „zelený“ politický profil popsany výše [Pečínka 2003]. U Věcí veřejných tomu bylo obdobně: v prvních čtyřech letech své existence strana fungovala na čistě komunální úrovni a její aktivity se omezovaly na tři pražské městské části. Teprve poté, co do strany vstoupila skupina bohatých stoupenců, kteří s sebou v roce 2005 přinesli značné množství prostředků, získala strana svou dnešní podobu [Švec, Syrovátka 2010]. Pokud političtí podnikatelé naplní organizační „skořápku“ slabé či zmírající malé strany, mohou vstoupit do stranicko-politické arény bez nutnosti projít úvodními formalitami registrace¹⁷ a získávají hotovou politickou identitu a rámec kolektivního jednání.

5. Hnací síly utváření nových českých stran

Co nám toto všechno říká o proměnách v modelech utváření nových českých stran, o příčinách těchto proměn a o šancích nových stran na úspěch? A jak lze tyto proměny sloučit s dlouhým obdobím stability českého stranického systému před „politickým zemětřesením“ v roce 2010? Jak poznamenávají Deegan-Krause a Haughton [Deegan-Krause, Haughton 2010], český případ nevybočuje sociální strukturou, zkušeností přechodu k demokracii ani institucionálními rámci výrazně z toho, co nalézáme v ostatních státech střední a východní Evropy, kde jsou stranické systémy mnohem méně stabilní. Ačkoliv se jedná o jeden z bohatších států tohoto regionu, úrovně ekonomického růstu a inflace, jež jsou podle výzkumů v jiných regionech schopny vysvětlit variace stability stranických systémů [Roberts, Wibbels 1999; Mainwaring et al. 2009], nebyly v České republice výrazně odlišné od jiných států střední a východní Evropy. To platí i o dalších státech tohoto regionu se stabilními stranickými systémy. Úroveň rozvoje občanské společnosti či mobilizace pracovní síly, což jsou faktory, které se mohou promítnout do stranických struktur i vztahů stran a voličů a obě posilovat, rovněž nejsou v České republice v porovnání se zbytkem střední a východní Evropy výjimečné.

Robustnost etablovaných stran v České republice po většinu uplynulého dvacetiletí by bylo možné vysvětlit tím, že česká stranická soutěž je jednorozměr-

¹⁷ V českém případě je hlavní překážkou nasbírání 1000 podpisů nutných k registraci.

ná a důsledně se soustředí na distribuční konflikty [Deegan-Krause 2006]. Vznik úspěšných nových politických stran je tudíž omezen, neboť politikům se nedostává příležitosti k tomu, aby se pokusili rozdělení voličských preferencí přeskupit [Enyedi 2005; Deegan-Krause, Enyedi 2010]. Zděděná síla „historických“ stranických organizací, stranické tradice a raná konsolidace pravého středu [Hanley 2010a] mohou rovněž hrát určitou úlohu. Zdá se však, že faktory tohoto druhu jsou uzpůsobeny spíše pro vysvětlení kontinuity než změny, neboť úspěch nových stran vysvětlují opotřebením zavedených stran či prostě tak, že došlo ke krajně nepříznivé situaci, v níž byla jejich obrana náhle prolomena. Ve struktuře politických příležitostí však došlo k řadě změn, které se nabízejí k bližšímu přezkoumání, a pokud je převedeme do formy zobecnitelných badatelských perspektiv, mohly by pomoci české modely rozvoje nových stran vysvětlit.

5.1 Konjunkce ve stranickém systému

Linek [2002: 128] nabízí hypotézu, že bujení nových stran po roce 2002 bylo odrazem veřejné nespokojenosti s tzv. opoziční smlouvou. Toto vysvětlení lze však jen stěží smířit se skutečností, že trend vzniku nových stran pokračoval i ve volbách v roce 2006, tedy v období, kdy došlo k ostré polarizaci mezi oběma hlavními stranami, jež v těchto volbách dosáhly rekordních zisků [Hanley 2006]. Zdá se však, že období 1998–2002 představovalo jistý typ konjunkce, který byl příznivý pro určitý typ nové strany s dobrou šancí na úspěch: jednalo se o „odštěpenecká“ uskupení.

V roce 1998 se od ODS odštěpila Unie svobody a v návaznosti na podpis opoziční smlouvy vytvořila čtyřkoalici se dvěma malými etablovanými stranami, KDU-ČSL a Občanskou demokratickou aliancí (ODA). Čtvrtým členem čtyřkoalice, již někteří považovali za zárodek nové strany [Dimun 2002], byla Demokratická unie (DEU). Podobně bylo i období, které vyústilo v „politické zemětřesení“ roku 2010, poznamenáno klesající popularitou obou hlavních etablovaných českých politických stran, zvolivších si neobvyklý způsob vládní spolupráce: v tomto případě podporovaly prozatímní vládu nestranických technokratů, jež měla dovést zemi k předčasným volbám. Zdá se, že jak v roce 2009, tak v roce 1998 poskytly ostré rozpory v zavedené straně ve spojení s nepopulárností obou hlavních stran politikům v této zavedené straně onu klíčovou pobídku založit novou (a úspěšnou) odštěpeneckou stranu. Svou roli v atraktivitě této pobídky sehrál i pocit stagnace a jisté „samospádnosti“ politiky.

5.2 Proměny finančních pobídek novým stranám

Od roku 1994 dostávaly všechny české strany, jež obdržely ve volbách do Poslanecké sněmovny celostátně alespoň 3 % hlasů, každoroční malou dotaci z veřejných prostředků. Dotace závisela na počtu obdržených hlasů a měla stanovený strop. Strany rovněž dostávaly po volbách do Poslanecké sněmovny jednorázový

příspěvek na úhradu nákladů volební kampaně. Klausule stanovená k získání tohoto příspěvku byla zpočátku taktéž stanovena na 3 % obdržených hlasů ve volbách do dolní komory v celostátním průměru. Poté, co Ústavní soud opakovaně rozhodl, že vyšší klausule porušují principy ústavy, byla klausule v roce 2002 snížena na 1,5 %. Ve stejnou dobu pak byl navíc systém volebních kaucí nahrazen nevratnými „volebními poplatky“, což malým, chudším stranám, ale zejména pak novým soutěžícím, výrazně snížilo náklady na účast ve volbách [Linek, Outlý 2008].¹⁸ Okruh nových soutěžících se pak od roku 2002 značně rozšířil.

5.3 Druhořadé volby

Postupný vývoj řady druhořadých voleb do vzájemně se vyvažujících substátních a evropských institucí, zahrnující Senát (poprvé zvolen v roce 1996), krajská zastupitelstva (poprvé volena v roce 2000) a Evropský parlament (do nějž čeští poslanci vstoupili v roce 2004), pak vnesl do struktury příležitostí, kterým strany čelí, další významnou změnu. V těchto „druhořadých volbách“ jsou voliči svolnější k tomu, aby dali svůj hlas novým stranám (často se jedná o formu protestu), a výsledky jsou méně předvídatelné, neboť účast voličstva bývá nižší. Druhořadé volby rovněž představují další – a v některých případech snadněji dostupný – zdroj veřejných peněz.¹⁹ Konkrétní povaha pobídek – stejně jako typ strany, který z nich má prospěch – se od jedné instituce k druhé liší.

Tak například lokálnost soutěže v jednomandátových okrscích, již je volen český Senát, spolu s absencí celostátní klausule omezující získání zastoupení, umožňuje malým „novým“ stranám účinněji soustředit vlastní omezené zdroje a zaměřit se na místa, kde mohou mít větší šanci na volební úspěch. Senátní volby jsou pro malé existující strany (stabilní malé strany), ale i pro dobře situované nezávislé jednotlivce (obvykle se jedná populární místní politiky, stávající senátory, kteří již nejsou přičleněni k žádné straně, či význačné osobnosti veřejného života) důraznou pobídkou, aby spolupracovali. Nominace registrovanou politikou stranou zbavuje nezávislého kandidáta nutnosti sehnat tisíc podpisů, uděluje mu zřetelnou programovou politickou identitu a může mu přinést i něco organizační či finanční podpory. Pro malou „novou“ stranu je pak získání kandidáta, jenž je význačnou osobností a/nebo disponuje silnou místní základnou, a tedy i rozumnou šancí být zvolen, posílením jejího politického profilu a kredibility, a navíc, je-li „její“ kandidát zvolen, získává strana každoroční státní příspěvek.²⁰

¹⁸ V rámci nového systému pak strany, které postaví kandidátky ve všech volebních okrscích, musejí zaplatit poplatek 200 000 korun namísto kauce 1,6 milionu korun, o kterou ty z nich, jež se do parlamentu nedostaly, přišly.

¹⁹ Jedna studie parlamentních a evropských voleb v České republice a na Slovensku shledává, že se účinek „druhořadosti“ kraj od kraje liší a nelze hovořit o celostátním efektu [Linek, Lyons 2007].

²⁰ Senátorům, kteří nebyli nominováni politickou stranou, podobný příspěvek vyplácen není.

Volby do třinácti krajských zastupitelstev²¹ v České republice by měly podobně jako volby senátní poskytnout „novým“ stranám příležitost koncentrovat své zdroje jak do organizace, tak i kampaně, a zbudovat si volební podporu v jistých částech země.²² Tak jako u Senátu, ani zde nepředstavují poplatky závažnou finanční překážku a zvolení krajští zastupitelé přinášejí, stejně jako senátoři, každoroční státní příspěvek stranám, jež je nominovaly. V praxi však rozsah krajského zastoupení nových stran bývá omezený – pohybuje se kolem 5–7% celostátního počtu krajských zastupitelů – a je z velké části omezen na jeden podtyp nové strany, který má dostatečné a dostatečně koncentrované organizační zdroje: uskupení nezávislých.

Volby do Evropského parlamentu naproti tomu poskytují více příležitostí slabým, začínajícím stranám. Ačkoliv k tomu, aby byl poslanec zvolen, je potřeba překročit celostátní 5% klauzuli, poplatky za účast ve volbách, které činí 15 000 Kč za každou plnou kandidátku, jsou mezi všemi celostátními volbami v České republice zdaleka nejnižší, a hranice, kterou je nutno překročit k získání příspěvku na volební kampaň (1% hlasů), je rovněž velmi nízká. „Druhořadá“ povaha evropských voleb může novým stranám pomoci: například SNK-ED získala v roce 2004 11% (2 poslance) a Nezávislí demokraté 8,8% (a rovněž 2 poslance). Tento úspěch postavil obě strany do pozice důvěryhodnějších (a lépe financovaných) vyzývatelů během voleb do Poslanecké sněmovny v roce 2006, ačkoliv ani jedna nedokázala volební průlom učinit. Překvapivě vysoký zisk Věcí veřejných ve volbách do Evropského parlamentu v roce 2009 – bylo to poprvé, co strana soutěžila v celostátních volbách – zvýšil hybnost, jíž na počátku disponovala, a ve zpětném pohledu představoval důležitý krok v jejím vývoji.

6. Závěry

„Novost“ nových stran není zřejmá konceptuálně ani empiricky. „Novost“ strany může spočívat v řadě jevů, mezi něž patří její počátky, apely a (mimo)parlamentní statut. Jak ukazuje český případ, jen málo „nových“ stran je nových ve všech těchto ohledech. Český případ navíc podtrhuje, jak se vývoj (úspěšné) nové strany v různých kontextech podstatně liší podle toho, jakého je tato strana typu: úspěšné nové strany v České republice byly obecně buď typ programatických „očisťovatelů“, a/nebo odštěpky od existujících stran. To pak ukazuje, jak různé typy faktorů napomáhají (či naopak zabraňují) vývoji různých *typů* nových stran.

A tak zatímco se noví soutěžící v České republice zdají být vysoce citliví na finanční pobídky, rozvoj odštěpeneckých stran se zdá být podmíněn spíše příznivými konjunkcemi ve stranickém systému, jež vedou etablované politiky ke kal-

²¹ Praha je *de facto* čtrnáctým krajem, formálně se však jedná o samosprávné město nadané zvláštními pravomocemi.

²² Velikost krajských zastupitelstev (mají 45–65 členů) klauzuli fakticky nezvyšuje.

kulu, že by podnik nové strany mohl mít úspěch. Když jsou pak takoveto „nové“ odštěpené strany uvedeny v chod, dosahují v porovnání s novými stranami odlišného původu často relativně vysokého volebního úspěchu.

Tyto poznatky zdůrazňují, každý svým způsobem, důležitost zdrojů a jejich mobilizace pro rozvoj nových českých stran, ačkoliv roli „druhořadých“ voleb jako inkubátoru jistých typů nových stran bychom rovněž neměli přehlížet, jak bylo uvedeno výše. Úspěch a rozmach „očišťovatelských“ stran podporuje rovněž myšlenku, že jednorozměrná stranická soutěž působila jako faktor omezující vývoj nových stran.

Co nám může takovýto vzorec říct o zlomových liniích českého stranického systému, jež mohly zprostředkovat „politické zemětřesení“ v roce 2010? Ze dvou vysoce úspěšných nových stran, které se prosadily v roce 2010, se Věci veřejné jeví jako mnohem novátorštější. TOP 09 jakožto odštěpená „očišťovatelská“ strana zapadá do existujícího (byť vzácného) vzorce vzniku nových českých stran a má svou paralelu v Unii svobody. Věci veřejné lze sice zhruba zařadit do obecného modelu mobilizace zdrojů, v němž místní sdružení nezávislých získají dostatečný impuls k tomu, aby vstoupily do celostátní arény jako strany „projektu novosti“, tento případ je však méně obvyklý. Mezi stranami účastnicími se celostátních voleb poprvé jsou VV výjimečné, neboť strana měla okamžitý a obrovský volební úspěch, což by se u dřívějších modelů vzniku nových stran nedalo očekávat. I když úspěch VV zjevně souvisel s konjunkcí ve stranickém systému, zdá se, že se v jejím vývoji projevil dva zvláštní aspekty: 1) vstup značných soukromých prostředků do zárodečné nové strany, což je v České republice velmi neobvyklé, jde však o model známý např. v lotyšském a estonském kontextu, kde bohatí sponzoři utvářejí „kapesní strany“ běžně [Sikk 2009: 8–9];²³ a 2) možnost, že se strana napojila na latentní protikorupční dimenzi v souladu s hypotézou, již formuloval Deegan-Krause [2007].

Z angličtiny přeložil Štěpán Kaňa.

SEÁN HANLEY vyučuje východoevropskou politiku na School of Slavonic and East European Studies, University College London. Jeho výzkumné zájmy zahrnují politickou a společenskou situaci České republiky, vznik politických stran a proces demokratizace ve střední a východní Evropě. V roce 2007 dokončil monografii *The New Right in the New Europe: Czech Transformation and Right-Wing Politics, 1989–2006* (Abingdon, New York: Routledge, 2007). Publikuje pravidelně v odborných časopisech *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, *West European Politics*, *East European Politics and Societies* a mnohých dalších.

²³ Zároveň je odrazem modelu stranické organizace jako „obchodního podniku“, kterou Hopkin a Paolucci [Hopkin, Paolucci 1999] identifikovali v jižní Evropě.

Literatura

- Balšínek, Dalibor, Petr Kolář. 2010. „Nezůstal kámen na kameni.“ *Lidové noviny* 23 (125): 2.
- Deegan-Krause, Kevin. 2006. *Elected Affinities: Democracy and Party Competition in Slovakia and the Czech Republic*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Deegan-Krause, Kevin. 2007. „Populism and the Logic of Party Rotation in Postcommunist Europe.“ Pp. 141–156 in Martin Bútora, Ol'ga Gyárfášová, Grigorij Mesežnikov, Thomas W. Skladony (eds.). *Democracy and Populism in Central Europe: The Visegrad Elections and Their Aftermath*. Bratislava: Institute for Public Affairs (IVO).
- Deegan-Krause, Kevin. 2010. „Czech Election Update: Time for the Bigger Picture.“ [pozorblog.com](http://www.pozorblog.com/2010/06/czech-election-update-time-for-the-bigger-picture/) [online] [cit. 1. 7. 2010]. Dostupné z: <<http://www.pozorblog.com/2010/06/czech-election-update-time-for-the-bigger-picture/>>.
- Deegan-Krause, Kevin, Zsolt Enyedi. 2010. „Agency and the Structure of Party Competition: Alignment, Stability and the Role of Political Elites.“ [online]. *European University Institute Working Papers RCSAS 2010/09*. San Domenico di Fiesole: European University Institute [cit. 1. 2. 2010]. Dostupné z: <http://cadmus.eui.eu/dspace/bitstream/1814/13133/1/RSCAS_2010_09.pdf>.
- Deegan-Krause, Kevin, Tim Haughton. 2010. „A Fragile Stability: the Institutional Roots of Low Party System Volatility in the Czech Republic 1990–2009.“ *Politologický časopis / Czech Journal of Political Science* 17 (3): 227–241.
- Demker, Marie. 2008. „A New Era of Party Politics in a Globalised World: The Concept of the Virtue Parties.“ [online]. *Quality of Government Working Paper No. 2008:20*. Gothenburg: The Quality of Government Institute [cit. 20. 1. 2010]. Dostupné z: <http://www.qog.pol.gu.se/working_papers/2008_20_Demker.pdf>.
- Dimun, Petr. 2002. „Komentář: Taková byla Čtyřkoalice.“ *Proglas* [online] 2002 (2) [cit. 5. 7. 2010]. Dostupné z: <<http://www.cdk.cz/rp/clanky/52/komentar-takova-byla-ctyrkoalice/>>.
- Enyedi, Zsolt. 2005. „The Role of Agency in Cleavage Formation.“ *European Journal of Political Research* 44 (5): 697–720.
- Hanley, Seán. 2006. „Europe and the Czech Parliamentary Elections of 2–3 June 2006.“ [online]. *EPERN Election Briefing no. 27* [cit. 2. 4. 2010]. Dostupné z: <http://www.sussex.ac.uk/sei/documents/epern_no_27.pdf>.
- Hanley, Seán. 2010a. „The Consolidation of Centre-right Parties in the Czech Republic as an Issue for Comparative Analysis.“ *Politologický časopis / Czech Journal of Political Science* 17 (2): 115–132.
- Hanley, Seán. 2010b. „The Czech Republicans 1990–1998: Rise and Fall of a Populist Radical Right Outsider Party.“ Příspěvek přednesený na workshopu *The Ambivalence of Populism: Threat or Corrective for Democracy?* Berlín, 5–6. 8. 2010.
- Harmel, Robert. 1985. „On the Study of New Parties.“ *International Political Science Review* 6 (4): 403–418.
- Harmel, Robert, John D. Robertson. 1985. „Formation and Success of New Parties: A Cross National Analysis.“ *International Political Science Review / Revue internationale de science politique* 6 (4): 501–523.
- Hopkin, Jonathan, Caterina Paolucci. 1999. „The Business Firm Model of Party Organization: Cases from Spain and Italy.“ *European Journal of Political Research* 35 (3): 307–339.
- Hug, Simon. 2001. *Altering Party Systems. Strategic Behavior and the Emergence of New Political Parties in Western Democracies*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Kopeček, Lubomír. 2005a. „Strana zelených.“ Pp. 1579–92 in Jiří Malíř, Pavel Marek et

- al. (eds.). *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu, II. díl 1938–2004*. Brno: Doplněk.
- Kopeček, Lubomír. 2005b. „Strana za životní jistoty.“ Pp. 1633–43 in Jiří Malíř, Pavel Marek et al. (eds.). *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu, II. díl 1938–2004*. Brno: Doplněk.
- Krouwel, André, Onno Bosch. 2004. „Explaining the Emergence of New Parties: Cynical Citizens and the rise of populism.“ Příspěvek přednesený na workshopu *Kwaliteit van het leven en politieke attitudes. Methodologische vraagstukken en empirische analyses, at the Politicologenetmaal 2004*. Antverpy, 27.–28. 5. 2004.
- Lauder, Silvie. 2010. „Supernova John.“ *Respekt* 21 (8): 18–20.
- Linek, Lukáš. 2002. „Co ne/dělat s teorií kartelové strany?“ *Politologická revue* 8 (2): 117–133.
- Linek, Lukáš, Pat Lyons. 2007. „What can Ecological Inference Tell Us about the Second-Order-Election-Thesis in the Czech Republic and Slovakia?“ Pp. 327–369 in Michael Marsh, Slava Mikhaylov, Hermann Schmitt (eds.). *European Elections after Eastern Enlargement. Preliminary Results from the European Election Study 2004*. Mannheim: MZES, CONNEX.
- Linek, Lukáš, Jan Outlý. 2008. „Czech Republic: Is It Possible to Buy Political Stability.“ Pp. 77–94 in Steven D. Roper, Jānis Ikstens (eds.). *Public Finance and Post-Communist Party Development*. Aldershot, Burlington, VT: Ashgate.
- Lucardie, Paul. 2000. „Prophets, Purifiers and Prolocutors: Towards a Theory on the Emergence of New Parties.“ *Party Politics* 6 (2): 175–185.
- Mainwaring, Scott, Anabella España, Carlos Gervasoni. 2009. „Extra System Electoral Volatility and the Vote Share of Young Parties.“ Příspěvek přednesený na výročním shromáždění *Canadian Political Science Association*. Ottawa, 28. 5. 2009.
- Mareš, Miroslav. 2003. *Pravicový extremismus a radikalismus v ČR*. Brno: Barrister and Principal.
- Mareš, Miroslav. 2005a. „Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa.“ Pp. 1633–1643 in Jiří Malíř, Pavel Marek et al. (eds.). *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu, II. díl 1938–2004*. Brno: Doplněk.
- Mareš, Miroslav. 2005b. „Nezávislé a 'antistranické' strany a hnutí.“ Pp. 1653–1666 in Jiří Malíř, Pavel Marek et al. (eds.). *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu, II. díl 1938–2004*. Brno: Doplněk.
- Mareš, Miroslav, Maxmilián Strmiska. 2005. „Moravistické strany a hnutí.“ Pp. 1615–1632 in Jiří Malíř, Pavel Marek et al. (eds.). *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu, II. díl 1938–2004*. Brno: Doplněk.
- Panebianco, Angelo. 1988. *Political Parties: Organisation and Power*. New York: Cambridge University Press.
- Pečinka, Pavel. 2003. „Jak Strana Zelených svlékla starou kůži.“ *Parlamentní zpravodaj* 9 (4): 31–36.
- Powell, Eleanor N., Joshua A. Tucker. 2009. „New Approaches to Electoral Volatility: Evidence from Postcommunist Countries.“ [online]. New York: New York University [cit. 15. 12. 2009]. Dostupné z: <http://homepages.nyu.edu/~jat7/Powell_Tucker_Volatility.pdf>.
- Pšeja, Pavel, Miroslav Mareš. 2005. „Malé strany liberální orientace.“ Pp. 1667–1680 in Jiří Malíř, Pavel Marek et al. (eds.). *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu, II. díl 1938–2004*. Brno: Doplněk.
- Roberts, Kenneth M., Erik Wibbels. 1999. „Party Systems and Electoral Volatility in Latin America: A Test of Economic, Institutional and Structural Explanations.“ *The American Political Science Review* 93 (3): 575–590.

- Schedler, Andreas. 1997. „Antipolitics – Closing or Colonizing the Public Sphere.“ Pp. 1–20 in Andreas Schedler (ed.). *The End of Politics? Explorations into Modern Antipolitics*. London, New York: Macmillan and St. Martin's Press.
- Sikk, Allan. 2005. „How Unstable? Volatility and the Genuinely New Parties in Eastern Europe.“ *European Journal of Political Research* 44 (3): 391–412.
- Sikk, Allan. 2009. „Parties and Populism.“ *Centre for European Politics, Security and Integration Working Paper 2009-02* [online]. London: UCL School of Slavonic and East European Studies [cit. 2. 7. 2010]. Dostupné z: <<http://www.ssees.ucl.ac.uk/PartiesandPopulism.pdf>>.
- Sikk, Allan. 2010. „Newness as a Winning Formula for New Political Parties.“ *Party Politics* (v tisku).
- Starostové a nezávislí. 2009. „Kdo jsme.“ [online]. Praha: Starostové a nezávislí [cit. 1. 4. 2010]. Dostupné z: <<http://www.starostove-nezavisli.cz/o-nas/kdo-jsme>>.
- Strana práv občanů – Zemanovci. n.d. „Návrh programového prohlášení Strany práv občanů – Zemanovci.“ [online]. Praha: Strana práv občanů – Zemanovci [cit. 1. 3. 2010]. Dostupné z: <<http://www.spoz.cz/index.php/nase-strana/program-spo>>.
- Strana svobodných občanů. n.d. „Politický program.“ [online]. Praha: Strana svobodných občanů [cit. 1. 3. 2010]. Dostupné z: <<http://www.svobodni.cz/9-program/64-politicky-program-pro-parlamentni-volby/>>.
- Suverenita. n.d. „Kdo jsme: Suverenita – strana na obranu zájmů České republiky a jejích občanů.“ [online]. Praha: Suverenita [cit. 1. 8. 2010]. Dostupné z <<http://www.suverenita.cz/kdo-jsme/historie>>.
- Švec, Petr, Tomáš Syrovátka. 2010. „Příběh Věcí veřejných: cesta od party aktivistů do vrcholné politiky.“ *iDnes.cz* [online] 7. 6. 2010 [cit. 20. 7. 2010]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/pribeh-veci-verejnych-cesta-od-party-aktivistu-do-vrcholne-politiky-1i1-/domaci.asp?c=A100606_203840_domaci_iky>.
- Tavits, Margit. 2008. „Party Systems in the Making: The Emergence and Success of New Parties in New Democracies.“ *British Journal of Political Science* 38 (1): 113–133.
- Učeň, Peter. 2007. „Parties, Populism, and Anti-Establishment Politics in East Central Europe.“ *SAIS Review* 27 (1): 49–62.
- Učeň, Peter, Olga Gyárfášová, Vladimír Krivý. 2005. „Centrist Populism in Slovakia from the Perspective of Voters and Supporters.“ *Slovak Foreign Policy Affairs* 6 (1): 28–47.